

Т.С. Ганзицька

здобувач

(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.11 : 343.211.4

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА, ЩО ВТІЛЮЮТЬ ҐЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Досліджено роль механізму правового регулювання в реалізації та втіленні на практиці принципів права, що направлені на забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві. *Ключові слова:* механізм правового регулювання, принципи права, гендерна рівність.

Исследована роль механизма правового регулирования в реализации и внедрении на практике принципов права, которые направлены на обеспечение гендерного равенства в украинском обществе.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, принципы права, гендерное равенство.

The article is devoted to the research of role of mechanism of legal regulation in realization and embodiment in practice of principles of law, which are directed on providing of gender equality in Ukrainian society.

Keywords: mechanism of legal regulation, principles of law, gender equality.

Постановка проблеми. Втілення гендерної рівності в життя будь-якого суспільства, та українського зокрема, це складний процес, який потребує чіткого бачення засобів та механізмів реалізації даного суспільного та правового явища. Одним із ефективних засобів, за допомогою якого гендерний паритет в українському суспільстві може бути досягнутий, є його впровадження згідно з принципами права, так як саме вони виступають основою, від якої треба відштовхуватись і якою необхідно керуватись в пізнавальній та практичній діяльності всім суб'єктам суспільних відносин. Безумовно, основну роль у процесі реалізації принципів права відіграє механізм правового регулювання, тому що він дозволяє систематизувати юридичні засоби правового впливу на суспільні відносини, визначити місце і роль того чи іншого юридичного засобу у правовому житті суспільства.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Висвітленню юридичної природи механізму правового регулювання, його особливостей, структури та функціонального значення присвятили наукові праці М. Г. Александров, С. С. Алексеев, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Ф. Скакун та інші.

Проте новітній етап розвитку державно-правових явищ в Україні вимагає переосмислення наукових положень щодо сучасного процесу

реалізації принципів права в забезпеченні гендерної рівності на стадіях механізму правового регулювання, і саме це зумовлює як актуальність, так і *мету* даної статті – охарактеризувати теоретичні основи забезпечення реалізації принципів права у механізмі правового регулювання та його функціонуванні.

Виклад основного матеріалу. В умовах формування в Україні основ правової держави роль і значення правового регулювання суспільних відносин набуває особливої значущості. Адже головною ознакою моделі держави, що характеризується як правова, виступає саме ознака високої правової врегульованості суспільних відносин. Особливість правового регулювання полягає в тому, що воно має специфічний механізм.

Історично поняття «механізм правового регулювання» було вперше сформульоване М. Г. Александровим у роботі «Право і законність в період розгорнутого будівництва комунізму» [1, с. 35]. Але, на нашу думку, повне визначення даного поняття здійснив С.С. Алексєєв. Вчений вважає, що під механізмом правового регулювання слід розуміти цілісне, результативне упорядкування і організацію суспільних відносин за допомогою системи правових засобів, відповідно до вимог соціально-економічного і політичного рівня розвитку суспільства [2, с. 289].

Механізм правового регулювання представляється, по-перше, як структура, засіб, спосіб правового регулювання; а по-друге, як діяльність, «робота» складових елементів системи правового регулювання, спрямована на досягнення суспільно корисного результату, що виявляється у втіленні правових норм у життя. Він повинен розглядатись в єдності та у взаємодії всіх його складових як категорія не лише збірна, але й системна.

До елементів механізму правового регулювання належать: юридичні норми, нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації права, правозастосовчі акти, правосвідомість, режим законності [12, с. 276].

Відповідно до названих елементів у теорії права запропоновано розрізняти чотири стадії механізму правового регулювання: 1) юридичної регламентації суспільних відносин – це стадія, на якій проходить розробка юридичних норм як загальнообов'язкових правил поведінки; 2) виникнення суб'єктивних прав і обов'язків – це стан переходу від загальних приписів правових норм до конкретної моделі поведінки конкретних суб'єктів; 3) реалізації суб'єктивних прав і виконання обов'язків – на цій стадії фактично втілюються приписи норм права в реальну поведінку суб'єктів права; 4) застосування права (факультативна стадія) – виявляється у виданні державно-владного акта, що забезпечує виникнення, зміну або припинення правових відносин. При цьому відзначається тісний взаємозв'язок і залежність стадій та елементів механізму правового регулювання [13, с. 262–263].

Загальне значення механізму правового регулювання полягає в тому, що на його основі можна виділити основні правові підсистеми –

правотворчість, правореалізацію, застосування права, проаналізувати їх зв'язок і взаємозалежність у процесі правового регулювання [11, с. 245].

Окресливши загальну значимість досліджуваного явища, необхідно зазначити, що принципи права виступають основою, стандартом для національного законодавства, вони впливають на якість законів та ефективність правового регулювання, а одержавши фіксацію у національному законодавстві, включаються в механізм правового регулювання суспільних відносин, проявляючись на кожній стадії процесу правового регулювання. Тому дослідження реалізації принципів права можна здійснити відповідно до стадій механізму правового регулювання: правотворчості, правореалізації та правозастосування.

Першою стадією реалізації принципів права є стадія правотворчості. Саме на цій стадії здійснюється впровадження принципів права у національне законодавство, а саме відбувається як конституційне закріплення, так і закріплення в поточному законодавстві. Як зазначав М. І. Байтін, законодавче закріплення принципів права дозволяє більш наглядно співвіднести правові приписи з врегульовуваними суспільними відносинами, розрізняти рівні правового регулювання і тим самим уникати в ньому перепадів і протиріч; а також значно підвищує загальний виховний і превентивний вплив права [10, с.161–162].

Якість законодавчого вираження принципів права залежить від ряду обставин, найважливіші з яких – рівень правотворчої діяльності і стан розробки теорії принципів у юридичній науці. Також однією з важливих умов правотворчої діяльності є чітка диференціація правотворчої компетенції, що передбачає розумне поєднання повноважень правотворчих органів з врахуванням їхньої ієрархії, системи стримувань і противаг, яка покликана забезпечити уникнення дублювання, появу колізій, прийняття поспішних і непродуманих нормативно-правових актів.

Принципи права є стійкою системою координат для законодавця, вводять його діяльність у певні, заздалегідь встановлені рамки, яких він зобов'язаний дотримуватися. Їх наявність дисциплінує суб'єкт правотворчої діяльності, заставляє його зважувати кожне своє правотворче рішення, відповідальніше ставитися до законодавчої техніки. Будь-які законодавчі нововведення повинні оцінюватися в першу чергу з точки зору їх відповідності принципам права.

Основними суб'єктами на правотворчому етапі є органи держави, наділені правом створення правових актів, і тим самим закріпленням принципів права на законодавчому рівні. Відповідно до чинної Конституції України, такими суб'єктами є: Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади, Президент України як глава держави, Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади [8].

Процес втілення принципів права в національне законодавство на сьогоднішній день представляється досить непростю справою, що має складний процес. Тому законодавець повинен володіти об'єктивною, повною і своєчасною інформацією про фактичний стан належних до

правового регулювання суспільних відносин, визначити можливості включення нових законодавчих положень у наявні системи права і законодавства, спрогнозувати соціальні наслідки реалізації закону.

Наступною стадією забезпечення принципів права є стадія правореалізації. Загалом під реалізацією норм права слід розуміти втілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права [5, с. 177]. Реалізація норм права може мати безпосередній і опосередкований характер, а найбільш важливими формами їх реалізації є додержання, виконання, використання та застосування правових норм.

Щодо форм реалізації принципів права, необхідно сказати, що, на думку А. М. Колодія, форми реалізації принципів є ідентичними з нормами права, при цьому науковець відповідно до кожної форми виокремлює принципи права. Так, для такої форми реалізації, як використання, є характерними принципи: виключної загальної добровільності, самовизначеності поведінки, пасивно-активної форми її зовнішньої вираженості; для виконання – загальної зобов'язаності, добровільності чи примусовості, активності зовнішнього виразу; для дотримання – загальної заборонності, добровільності або примусовості, пасивності зовнішнього виразу; для застосування – уповноваженості (чіткої визначеності) її суб'єкта; владності волевиявлення; активної творчості; процесуальної деталізованості; індивідуально-конкретної персоналізованості; необхідності видання правозастосовчого акта, що існує у письмовій, вербальній або ж конклюдентній формі [7, с. 302].

Відповідно до вищевказаного матеріалу можна дійти висновку, що принципи права це не тільки категорія, яка “живе” в теорії права, а є реальним правовим явищем, реалізація якого є яскравим прикладом ефективності функціонування права взагалі. Тому важливим видається продовження дослідження механізму реалізації принципів права у правову систему. І на підтвердження цього доречним видається запитання: “Чого варте яке-небудь правове положення чи принцип, якщо на практиці не існує засобів для його здійснення?” [4, с. 301].

Основоположні правові ідеї пронизують собою також процес застосування права, заповнення прогалів у правовому регулюванні та виступають векторами правозастосовчої діяльності в судовій практиці. Тому принципи права утворюють стійку систему координат для тих, хто здійснює правозастосовчу діяльність. Так, на думку В. І. Нікітінського, принципи права є тими орієнтирами, еталонами, котрі дозволяють встановити необхідну відповідність цілей і засобів конкретних правових норм об'єктивним законам суспільного розвитку [9, с. 48]. У зв'язку з цим на стадії правозастосування принципи права можуть виступати в якості нормативно-правової основи вирішення юридичної справи та як найважливіша умова правильного правозастосування. Таким чином, суб'єкт застосування права, порівнюючи конкретну правову дійсність із загальними положеннями відправних установчих норм, пізнає відповідність чи невідповідність юридичної практики корінним засадам суспіль-

ного розвитку і завданням правового регулювання. Тому безпосередня реалізація даних установчих норм суб'єктами правовідносин виражається у здійсненні нормативно-ціннісних орієнтацій, правових установок, що сформувалися на основі політичних і правових ідеалів, що містяться у принципах права.

Процес застосування принципів права можна дослідити за допомогою таких правових явищ як тлумачення права та подолання прогалин у праві.

Роль принципів права при тлумаченні полягає в тому, що вони лежать в основі тлумачення правових розпоряджень, пронизують цю діяльність. Так, А. Ф. Черданцев наголошує, що у процесі тлумачення конкретної норми повинен бути встановлений зв'язок з основоположною нормою (принципом права), і інтерпретація норми не повинна суперечити цій основоположній нормі [15, с. 81]. У свою чергу, В. Захарієв зазначає, що “зміст норм права при їх неясності або суперечливості може бути розкритий за допомогою принципів” [6, с. 144–145].

Також у процесі тлумачення права слід пам'ятати про необхідність проведення контрольної перевірки, яка має здійснюватися за допомогою фундаментальних принципів права, насамперед принципу справедливості. Це дозволяє попередити ситуацію, при якій результат тлумачення буде суперечити основним соціальним цінностям і внаслідок цього не отримає суспільного визнання [3, с. 215].

Подолання прогалин у праві може здійснюватися шляхом безпосереднього застосування загальних принципів права. Таке застосування можливе, після аналогії закону й аналогії права, виступає субсидіарним засобом подолання прогалин.

Зауважимо, що застосування принципів права є засобом, що рідко безпосередньо використовується при здійсненні правосуддя і використовується в екстраординарних випадках [14, с. 73]. Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день все ж таки майже всі відносини знайшли своє закріплення в нормативно-правових актах. Проте саме загальні принципи мають допомогти в тому випадку, коли законодавча влада не змогла запропонувати судовій інстанції жодного законодавчо закріпленого правила.

Отже, ми бачимо, що у правовій системі принципи права виступають ще й як засіб тлумачення права та як додаткове джерело при виявленні прогалин права в позитивному законодавстві.

Таким чином, розкривши зміст забезпечення реалізації принципів права у механізмі правового регулювання, можна дійти висновку, що для впровадження гендерної рівності в українському суспільстві принципи права:

- по-перше, утворюють своєрідну систему координат, з якою в першу чергу звіряє свою діяльність законодавець, що дозволяє уникнути ухвалення волюнтаристських рішень, що не вписуються в цю систему, свідомо їй суперечать. Від того, наскільки чітко буде сформульований той або інший принцип права, залежить ефективність правотворчої дія-

льності і, зрештою, якість законодавства;

- по-друге, відображаються в позитивному законодавстві, що є відчутним явищем для правозастосовчої діяльності. Реальність принципів права дисциплінує тих, хто здійснює правозастосовчу діяльність, істотно обмежує можливості для довільного використання за власним розсудом аналогії права при виявленні в ньому прогалин;

- по-третє, виражаються в нормативних розпорядженнях, що сприяє правовій освіті населення, підвищенню рівня їх правової культури, оскільки принципи права значно легше засвоїти і апелювати до них на практиці в конфліктних ситуаціях, демонструючи правову освіченість;

- по-четверте, слугують орієнтиром для органів і осіб, що здійснюють тлумачення правових норм, а, як відомо, спиратися найнадійніше на щось непорушне, фундаментальне. Таким ґрунтовним орієнтиром, своєрідним фундаментом для всього правоінтерпретаційного процесу слугують чітко сформульовані в позитивному законодавстві принципи права;

- по-п'яте, містять у собі правові розпорядження. А тому при їх дослідженні виникає можливість збудувати і теоретично обґрунтувати систему провідних ідей, що виражають суть права та характеризують його зміст, і, отже, з врахуванням цього розробити і обґрунтувати рекомендації по вдосконаленню законодавства.

Бібліографічні посилання

1. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма : монография / Н.Г. Александров. – М., 1961.
2. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. – М., 1981. – Т.1.
3. Быдлински Ф. Основные положения учения о юридическом методе / Ф. Быдлински // Вестник гражданского права. – 2006. – № 1. – Т. 6. – С. 190–241.
4. Давид Р. Основные правовые системы современности / пер. с фр. и вступ. ст. В.В.Туманова. – М., 1988.
5. Загальна теорія держави і права / за ред. проф. В.В. Копейчикова. – К., 1997.
6. Захариев В. Тълкуване на правото. – София, 1959.
7. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.01/ Колодій Анатолій Миколайович. – К., 1998.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0>.
9. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права. – М., 1971.
10. Нормы советского права. Проблемы теории. / под ред. проф. М.И. Байтина и проф. В.К. Бабаева. – Саратов, 1987.
11. Проблемы теории государства и права: Учебник / под ред. С.С.Алексеева. — М., 1987.
12. Теория государства и права : учебник для вузов. – М., 2000.
13. Теорія держави та права : навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенкова та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К., 2002.
14. Туманов Д. А. Пробелы в гражданском процессуальном праве. – М., 2008.
15. Черданцев А.Ф. Толкование советского права. – М., 1979.

Надійшла до редакції 04.07.2012